

Nordisk politiforskning,
volume 3, no 1-2016 p. 9–28
ISSN Online: 1894-8693

DOI: 10.18261/issn.1894-8693-
2016-01-03

PEER REVIEWED ARTICLE

En god og en dårlig nyhet

– om DNAs effekt på oppklaringsprosenten i vinningsaker

Johanne Yttri Dahl

Førsteamanuensis, Politihøgskolen, e-post: johanne.yttri.dahl@phs.no

Heidi Mork Lomell

Professor, Universitetet i Oslo, e-post: h.m.lomell@jus.uio.no

SUMMARY

The expansion of the Norwegian DNA database in 2008, the so called «DNA reform», was founded on the belief that DNA increases the detection rate of volume crime significantly. We have conducted a study of Norwegian police registers to see what effects DNA actually has on detection rates in volume crime. The good news is that there is little doubt that DNA affects the detection rate. The overall detection rate for the criminal offenses we have studied in our selected police districts in the selected period was 8 %. In cases with a DNA profile the detection rate was 44 %. In cases with hits against the DNA identity register the detection rate was 81%, and in cases with hits against the DNA investigation register the detection rate was 62 %. However, the bad news is the very low proportion of cases where police gather biological samples which result in a DNA-profile and hits. This implies that no matter how high the detection rate is in cases with DNA profile, it will not affect the overall detection rate.

Stikkord

oppklaringsprosent, etterforskning, vinningslovbrudd, DNA, biologiske spor

DNA – POLITIETS NYESTE SØLVKULE?¹

Politiet oppklarer for få saker. Dette mener både folk flest, politikere og politiet selv. Oppklaringsprosenten varierer etter type lovbrudd, og den er aller lavest i vinningsaker. Av de i alt 110 967 tyveriene som ble ferdig etterforsket i 2014, resulterte kun 12 % i tiltale, forelegg eller annen avgjørelse som klassifiseres som oppklart². Tyverisaker utgjør nesten halvparten av alle etterforskede forbrytelser. Den lave oppklaringsprosenten i tyverisaker trekker derfor ned den totale oppklaringsprosenten for forbrytelser, som endte på 37 % i 2014.

1. Artikkelen er basert på en evaluering av DNA-reformen utført på oppdrag fra Politidirektoratet av Johanne Yttri Dahl og Heidi Mork Lomell. Under prosjektet var begge ansatt ved Politihøgskolens forskningsavdeling. Takk for konstruktive innspill fra to anonyme fagfeller.
2. <http://www.ssb.no/242550/lovbrudd-etterforsket-etter-type-lovbrudd.absolutte-tall-og-oppklaringsprosent>

UNIVERSITETSFORLAGET

 idunn.no
Nordiske tidsskrifter på nett

This article is downloaded from www.idunn.no. © 2015 Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons CC-BY-NC 4.0 License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for non-commercial use, provided the original author and source are credited.

Hvorfor oppklarer ikke politiet flere tyverier? Er det manglende etterforskningskapasitet? Manglende prioritering? Manglende kompetanse? Eller manglende verktøy i verktøykassa?

Svarene varierer etter hvem som blir spurt. Politikere er imidlertid samstemte i sine forventninger og krav til politiet om at de bør oppklare flere vinningsaker, og frustrasjonen har til tider vært høy når oppklaringsprosenten til tross for utvetydige styringssignaler ikke øker. Dette førte i 2011 til at Riksrevisjonen gjennomførte en undersøkelse for å vurdere i hvilken grad politiets arbeid med vinningskriminalitet «er i samsvar med Stortingets vedtak og forutsetninger om å forebygge bedre, reagere raskere og oppklare mer» (*Riksrevisjonens undersøkelse av politiets arbeid med vinningskriminalitet*, 2012, s. 19). Justis- og politidepartementet lanserte i rapporten flere mulige årsaker til den lave oppklaringsprosenten for vinningskriminalitet: Manglende spor, manglende prioritering fra politiets side, for få ressurser til etterforskning av vinningskriminalitet, for lite samarbeid på tvers av politidistriktene, og behov for mer og bedre analysekompetanse. Videre bemerket departementet at «godt åstedsarbeid, og velutviklede systemer for sikring og bruk av DNA-bevis er særlig viktig for å øke oppklaringsprosenten ved vinningsforbrytelser» (*Riksrevisjonens undersøkelse av politiets arbeid med vinningskriminalitet*, 2012, s. 13). Denne artikkelen skal se nærmere på i hvilken grad DNA-bevis kan bidra til å bedre oppklaringsprosenten i vinningsaker, slik departementet ser ut til å tro.

Politiets historie er full av eksempler på at teknologiske nyvinninger har blitt presentert som løsningen på ulike og komplekse problemer, som for eksempel for lav oppklaringsprosent eller kriminalitetsøkning (Manning, 1992). Fra politiradio til politibil og fremveksten av IKT-løsninger for politiet – så som dataregistre og videoovervåking – kan vi se en grunnleggende og vedvarende optimisme på de nye teknologienes vegne (Koper, Lum & Willis, 2014). Ny teknologi skulle gjøre politiet raskere og mer effektive, kort sagt bedre i stand til å løse sine oppgaver. Amerikanerne bruker begrepet «silver bullets» om slike teknologiske nyvinninger som tilskrives nesten magiske egenskaper som problemløser – sølvkuler som vil gjøre eieren og brukeren uovervinnelig (Marx, 1995). En sølvkule er ifølge myten ansett for å være den eneste kule som kan drepe varulver, vampyrer, hekser og monstre. I dag brukes metaforen om teknologiske løsninger som blir sett på – og solgt inn som – en enkel og effektiv løsning på komplekse problemer.

Det seneste tiåret har DNA³ vokst frem som det nyeste eksemplet på en slik myteomspunnet teknologi, politiets nyeste sølvkule. DNA har blitt beskrevet som en sannhetsmaskin og som den nye og definitive «gullstandarden» innenfor identifisering, et ufeilbarlig og feilfritt bevis (Lynch, 2013; Bieber, 2006).

3. DNA er en forkortelse for deoksyribonukleinsyre, et kjemisk stoff som finnes i alle celler. DNA er den viktigste kjemiske bestanddelen i levende organisk arvemateriale.

DNA har i tillegg blitt tilskrevet å ha en nærmest magisk effekt på oppklaringsprosenten i vinningsaker (Dahl & Lomell, 2009).

De seneste årene har vi vært vitne til at politiet tar i bruk DNA-teknologi over hele verden. Første gang DNA ble benyttet som bevis i en straffesak, var i Storbritannia i 1986 (Williams & Johnson, 2008, s. 41). I starten var bruken av DNA begrenset til identifisering i enkeltsaker, der DNA-profil fra siktede ble sammenlignet med DNA-funn fra åstedet, men etter hvert ble digitale representasjoner av DNA-profiler fra mistenkte og dømte lagt i søkbare, automatiserte registre (Dahl, 2009). I 1995 ble verdens første DNA-register til bruk i straffettspleien implementert i Storbritannia (Williams & Johnson, 2008, s. 1).

I 1999 ble et norsk DNA-register for personer dømt for alvorlige forbrytelser etablert (Dahl, 2009). Adgangen til å registrere DNA-profiler ble i 2008 utvidet i det som gjerne omtales som DNA-reformen. Reformen innebar en vesentlig økt adgang til å registrere DNA-profiler til bruk under etterforskning, og en utvidet adgang til å registrere straffedømte. I dag består det norske DNA-registeret av tre ulike registre; spor-,⁴ etterforsknings-⁵ og identitetsregisteret.⁶ Det er Folkehelseinstituttet som foretar analysene, og Kripos som er eiere av registeret, og som dermed gjennomfører søk i registeret.

DNA-reformen i 2008 er en av de største kriminalpolitiske satsningene i senere tid. Da utvidelsen ble vedtatt, spådde daværende justisminister Storberget at reformen ville innebære en revolusjon av politiarbeidet, med økt oppklaring av vinningskriminalitet: «En utvidet adgang til å registrere DNA-opplysninger vil kunne gjøre det mye lettere å oppklare forbrytelser der oppklaringsprosenten i dag er lav, som for eksempel vinningskriminalitet.»⁷ Det var tverrpolitisk enighet om DNA-reformen (Dahl & Lomell, 2009). Politikerens tiltro til at DNA ville forbedre politiets oppklaringsprosent betraktelig, var upåklagelig. I Stortingsdebatten ble det sagt at «Dette er en merkedag for norsk politi, og ikke minst er dagen i dag en merkedag for alle dem som er rammet av den vanligste formen for kriminalitet som finnes i Norge, nemlig vinnings-

4. I sporregisteret legges uidentifiserte DNA-profiler som sikres på åsteder, og som antas å ha tilknytning til uopplarte straffesaker. DNA-profiler i sporregisteret kan søkes i DNA-registre nasjonalt og internasjonalt. Når profilen er identifisert og/eller det foreligger en rettskraftig dom, skal profilen slettes.
5. I etterforskningsregisteret legges profiler fra mistenkte og/eller siktede. Det kan innhentes DNA-prøver fra alle som mistenkes for en straffbar handling som kan medføre frihetsstraff (jf. straffeprosessloven § 158 første ledd). DNA-profiler i etterforskningsregisteret kan søkes i DNA-registre nasjonalt og internasjonalt. Hvis vedkommende blir frifunnet eller saken henlagt, vil profilen bli slettet fra etterforskningsregisteret med mindre det foreligger andre saker som gir hjemmel for fortsatt registrering der. Det samme gjelder hvis vedkommende dør. Bli mistanken opprettholdt og avgjøres med straffereaksjon mot mistenkte, skal profilen overføres identitetsregisteret etter beslutning fra påtalemyndigheten.
6. Den som blir ilagt straff for en handling som etter loven kan medføre frihetsstraff, kan registreres i identitetsregisteret (med mindre det var utferdiget forenklet forelegg). DNA-profiler i identitetsregisteret kan søkes i DNA-registre nasjonalt og internasjonalt.
7. Økt bruk av DNA-profiler. *Advokatbladet* 11.11.2005.

kriminaliteten. Jeg håper og tror at den reformen som vi vedtar i dag, vil føre til en kraftig økning i oppklaring av saker, og at det i sin tur igjen vil føre til at folk opplever at nettopp det de har blitt utsatt for, tyveri fra hytte eller bil, blir tatt på alvor, fulgt opp og oppklart på en helt annet måte enn i dag». ⁸ Sølvkulen var endelig funnet, nå hadde man fått et verktøy som både var sikkert og svært effektivt.

Er det empirisk grunnlag for en slik tiltro til DNAs effekt på oppklaringsprosenten, eller er DNA nok et eksempel på en falsk sølvkule i politiets historie? Denne artikkelen vil søke å besvare følgende spørsmål: Hvilken effekt har DNA på oppklaringsprosenten i vinningsaker? Vi har imidlertid ambisjoner om i tillegg å åpne den «sorte boksen» som politietterforskning er (Latour, 1999), og ikke bare fokusere på input (DNA-profil eller ikke) og output (oppklart / ikke oppklart), men også det som skjer i mellom disse to punktene. Vi har undersøkt om DNA-bevis bidrar til økt oppklaring av vinningsaker ved å følge 1209 saker gjennom politiets registre fra anmeldelse til eventuell oppklaring. Det er første gang en slik undersøkelse har blitt gjennomført i Norge. Før vi presenterer vår undersøkelse og våre funn nærmere, vil vi presentere tidligere forskning på etterforskning og oppklaring generelt, og DNAs innvirkning på oppklaringsprosenten spesielt.

«OPPKLART BLIR DE LOVBRUDD SOM OPPKLARER SEG SELV»

Politiforskere har gjennom årene vært mer interessert i å studere politiets patruljevirkosomhet enn etterforskningsvirkosomhet (Brodeur, 2010). De studiene som har tatt for seg politietterforskning, har for det meste vært opptatt av politiets etterforskning av alvorlig kriminalitet (Tilley, Robinson & Burrows, 2007). Få har studert etterforskning av mindre alvorlig kriminalitet, men de undersøkelsene som finnes, gir relativt entydige funn som avliver den kanskje mest seiglivet myten om etterforskning; at etterforskning handler om å løse gåter (Brodeur, 2010).

Politietterforskere arbeider verken som Sherlock Holmes, Hercule Poirot eller Miss Marple. Undersøkelser viser at den utbredte oppfatningen av etterforskeren som «detektiv» ikke er dekkende, spesielt ikke når det gjelder volumkriminalitet som innbrudd, tyveri og lignende (Holmberg, 2014, s. 173). De sakene som oppklares, spesielt mindre alvorlig vinningskriminalitet, oppklares fordi politiet eller andre pågriper noen på fersk gjerning i gjerningsøyeblikket.

Brodeur fant i sin studie at de saker som blir oppklart, oftest har en mistenkt som blir identifisert for politiet av andre ved gjerningsøyeblikket (Brodeur, 2011, s. 136). Tilsvarende funn er gjort av Greenwood og Petersilia i USA og Holmberg i Danmark (Holmberg, 2014, s. 173). Er det ingen mistenkte ved gjerningsøyeblikket, blir saken sjelden etterforsket, og den forblir derfor uoppklart.

8. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Odelstinget/2007-2008/071213/1/>

Dette har blitt brukt som forklaring fra forskere på at det generelt er lav oppklaringsprosent for vinningskriminalitet, da det sjelden er noen mistenkte og/eller vitner til lovbruddet i gjerningsøyeblikket. Allerede i 1981, i en særuttalelse i politirolleutvalgets innstilling, skrev Nils Christie følgende:

Hovedtyngden av lovbrudd ligger på den alminnelige vinningskriminalitets område. Her der det som kjent nesten intet som oppklares. Hvis noe oppklares, er det meget ofte fordi noen har gjenkjent gjerningspersonen. Oppklart blir de lovbrudd som oppklarer seg selv. [...] Det er en myte at oppklaring i hovedsak skjer ved hjelp av mikroskop og tekniske bevis. Det er lokalkjennskap det gjelder. (*NOU 1981:35*, 1981, s. 88)

På bakgrunn av dette vil vi i denne artikkelen undersøke spesielt om tyverisaker med kjent gjerningsperson ved anmeldelsestidspunktet har høyere oppklaringsprosent enn saker med ukjent gjerningsperson, uavhengig av DNA-bevis.

Tidligere forskning viser også høyere oppklaring i de sakene der den siktede tilstår lovbruddet, særlig når det gjelder mindre alvorlig kriminalitet (Brodeur, 2010). Hvis siktede ikke tilstår, vil politijuristen oftere innstille på at saken henlegges, fordi flere bevis da må skaffes til veie. Tilstår siktede, får påtalemyndigheten en enklere sak å føre for retten og kan også foreslå en såkalt tilståelsesdom.⁹ Vi vil på bakgrunn av dette undersøke om tyverisaker der siktede innrømmer straffeskyld, har høyere oppklaringsprosent enn saker der siktede nekter straffeskyld, uavhengig av DNA-bevis.

I tillegg er det viktig å analysere DNA-bevisets betydning for om siktede innrømmer å ha begått lovbruddet. Machado og Prainsack (2012, s. 88) fant i sin intervjuundersøkelse av innsatte i fengsel at mange anså DNA som en «truth machine», en sannhetsmaskin (jf. Lynch, Cole, McNally & Jordan, 2008). Flere av Machado og Prainsack (2012) sine informanter fortalte at når DNA-bevis kom på bordet, anså de sin egen sak som «game over» og at det dermed ikke lenger var noen vits i å hevde sin uskyld – uavhengig av om de hadde begått lovbruddet eller ei. De innsatte anså altså muligheten for alternative forklaringer som svært begrensede når det forelå inkriminerende DNA-bevis. På grunnlag av dette vil vi også se nærmere om siktede tilstår i avhøret når hun/han blir konfrontert med DNA-beviset.

Tidligere forskning har funnet at sterke bevis, ikke bare DNA-bevis, er den faktoren som har størst innflytelse på frekvensen av tilståelser (Deslauriers-Varin, Lussier & St-Yves, 2011; Gudjonsson & Bownes, 1992; Moston, Stephenson & Williamson, 1992; Sigurdsson & Gudjonsson, 1994; Vrij, 2003). Samtidig er det mindre sannsynlig at siktede som er tidligere straffet, tilstår, trolig fordi de har tilegnet seg kunnskap om rettslige prosesser. Det er også

9. Tilståelsesdom er en forenklet fremgangsmåte for en straffesak i domstolen, saken avgjøres uten tiltalebeslutning og hovedforhandling.

mindre sannsynlig at mistenkte for alvorlige lovbrudd tilstår, enn mistenkte for mindre alvorlige lovbrudd. Dette skyldes etter alt å dømme at det er vanligere med advokater til stede under avhør i etterforskningen av alvorlige lovbrudd, og at advokatene fraråder sine klienter fra å tilstå (Moston m.fl., 1992).

I en studie av hvordan innbrudd og ran oppklares (jf. Eck i Knutsson, 2013, s. 21) ble det skilt mellom tre hovedtyper lovbrudd:

- Lovbrudd som det er så godt som umulig å oppklare.
- Lovbrudd som er mulige å oppklare, men som fordrer et mer eller mindre omfattende etterforskningsarbeid.
- Lovbrudd som bare krever mer eller mindre rutinemessige tiltak for å bli oppklart.

Vinningslovbrudd uten vitneobservasjoner og/eller spor som DNA eller fingeravtrykk tilhører første hovedgruppe. Vinningslovbrudd uten vitneobservasjoner, men med DNA-spor og treff i ett av DNA-registrene er mer utfordrende å plassere. Det er grunn til å stille spørsmål om hvorvidt innsamling av DNA krever et «mer eller mindre omfattende etterforskningsarbeid» eller «mer eller mindre rutinemessige tiltak» for å bli oppklart, med andre ord hvor omfattende etterforskning som trengs for å oppklare en sak der man har fått DNA-profil og treff. Det skal vi også se nærmere på i denne artikkelen.

Til tross for den store tiltroen til DNAs effekt på oppklaringsprosenten i vinningsaker som vi så innledningsvis, finnes det få empiriske studier som kan understøtte denne (Baskin & Sommers, 2011, s. 71). Av de studier som har vært utført, har de fleste bidratt til å dempe optimismen.

De fleste studier har konkludert med at til tross for den utbredte forestillingen om DNAs effektivitet, brukes verken DNA effektivt eller tilstrekkelig i etterforskning av vinningskriminalitet, og oppklaringsprosenten har derfor ikke økt (Ludwig & Fraser, 2014, s. 86). Baskin og Sommers (2011) viser at kriminaltekniske spor i liten grad sikres på åsteder i vinningsaker. De finner også at når kriminaltekniske spor ved sjeldne anledninger benyttes, spiller de ikke noen signifikant rolle for oppklaring av innbrudd i USA. Politiet bygger først og fremst på vitneutsagn i oppklaringen, og blir ikke gjerningspersonen identifisert ved anmeldelsestidspunktet, blir saken sjelden etterforsket. Samtidig, skriver de, opprettholdes interessen og bruken av DNA i boliginnbruddssaker.

Også studier fra Storbritannia indikerer at DNA spiller en langt mindre rolle i oppklaringen av straffesaker enn man hadde forventet. Dette skyldes blant annet at det tas få prøver, at innsamlingsarbeidet preges av manglende kunnskap slik at prøvene som tas ofte er for dårlige, og at politiet stoler for mye på DNA-analysene og dermed unnlater å ta andre viktige etterforskningskritt (McCartney, 2006). Samtidig viser denne studien at oppklaringsprosenten i saker med DNA var betraktelig høyere enn i saker uten DNA. I boliginnbruddssaker økte oppklaringsprosenten fra 14 til 48 prosent (Home Office,

2006). I denne sammenhengen er det viktig å presisere at den høye oppklaringsprosenten gjaldt et svært begrenset antall saker, på grunn av at det sjelden ble tatt prøver.

Det finnes imidlertid noen studier som gir grunn til optimisme. Roman, Reid, Chalfin og Knight (2009) sitt felteksperiment foretatt i USA 2005–2007 fant at vinningsaker der det foretas DNA-analyser, hadde dobbelt så høy oppklaringsprosent som saker der materialet ble innsendt, men ikke resulterte i en DNA-profil.

METODE

Formålet med DNA-reformen var å bidra til økt oppklaring av hverdagskriminalitet generelt og vinningskriminalitet spesielt. Det er en rekke saker i disse kategoriene der DNA i liten grad vil kunne bidra til oppklaring. Dette er spesielt saker hvor det ikke finnes noe klart definert og avgrenset åsted. I slike saker vil det derfor ikke være mulig å gjennomføre en åstedsundersøkelse og dermed søke etter biologiske spor. Eksempler på slike saker er lommetyveri og sykkeltyveri. I vår undersøkelse har vi valgt å kode de typer saker hvor man kan forvente at det finnes et åsted som lar seg undersøke. I tillegg har vi valgt lovbrudd som rammer privatpersoner. De lovbruddskategoriene vi har kodet, er: tyveri fra villa, tyveri fra leilighet, tyveri fra motorkjøretøy, grovt tyveri fra villa, grovt tyveri fra leilighet og grovt tyveri fra motorkjøretøy.

Fordi det ville vært altfor omfattende å kode samtlige saker i samtlige politidistrikt har vi analysert saker fra ni politidistrikt. I sin rapport¹⁰ foretar Riksrevisjonen en inndeling av politidistrikt etter antall anmeldte vinningsforbrytelser totalt for perioden 2006–2011. Riksrevisjonen deler politidistriktene inn i fem grupper. Innad i gruppene er politidistriktene relativt like med hensyn til innbyggerantall. I vårt utvalg har vi med utgangspunkt i Riksrevisjonens inndeling valgt distrikt som representerer variasjon når det gjelder størrelse på antall anmeldte vinningslovbrudd og geografisk spredning. De analyserte politidistriktene er Oslo, Agder, Sør-Trøndelag, Søndre Buskerud, Follo, Vest-Oppland, Nordmøre og Romsdal, Midtre Hålogaland og Vest-Finnmark.

Vi har kodet saker for årene 2009, 2010 og 2011. DNA-reformen trådte i kraft 1. september 2008. Da året 2009 er det første hele året DNA-reformen var operasjonell, er dette det første året vi analyserer. For å kunne se om sakene vi har analysert, har bidratt til økt oppklaringsprosent bruker vi i de tabellene der oppklaringsprosent presenteres, kun de sakene som var i fasen «avgjort» i STRASAK med enten «oppklart» eller «ikke oppklart» på det tidspunkt vi kodet saken. For å få flest mulig saker i disse kategoriene valgte vi å la 2011 være det siste året vi analyserte. Kodingen ble avsluttet i februar 2013.

10. «Riksrevisjonens undersøkelse av politiets arbeid med vinningskriminalitet» Dokument 3:6 (2011–2012)

Med disse avgrensningene endte vi opp med et datagrunnlag på i alt 1246¹¹ vinningsaker. Vi har fulgt hver enkelt sak fra anmeldelse til eventuell dom gjennom de tre politiregistrene BL¹², PAL¹³ for STRASAK¹⁴ og PAL for eDNA¹⁵. Vi har tatt utgangspunkt i den delen av sporregisteret i eDNA der alle straffesaker hvor politiet har sendt inn anmodning til Folkehelseinstituttet (FHI) om DNA-undersøkelse, er registrert. For å undersøke effekten av DNA-bevis på oppklaring av saker har vi både analysert saker hvor det innsendte sporet har resultert i en DNA-profil og saker hvor det ikke har resultert i en DNA-profil – altså saker fra gruppen «spor med profil» og «spor uten profil» i registeret¹⁶.

Vi hentet ut en rekke ulike opplysninger om hver sak fra de tre politiregistrene (se Dahl & Lomell, 2013, s. 159–165 for en fullstendig gjennomgang av data-materialet). I denne artikkelen vil vi bruke følgende opplysninger fra PAL for eDNA: Hva slags type lovbrudd er det? Foreligger det en DNA-profil i saken eller ikke? Får Kripes eller FHI treff i saken? Hva slags type treff får Kripes – spor mot sporregisteret, spor mot etterforskningsregisteret eller spor mot id-registeret?

Fra BL hentet vi ut følgende opplysninger som vil bli brukt i denne artikkelen: Er det mistenkte i saken ved anmeldelsestidspunktet? Bidrar DNA til å styrke og/eller svekke mistanken mot en eller flere allerede navngitte potensielle gjerningsperson/er? Bidrar DNA til å identifisere en hittil ukjent potensiell gjerningsperson? Foretar politiet avhør av siktede? Blir siktede konfrontert med DNA i avhøret – hvis så, kommer siktede med en alternativ forklaring på DNA-funnet? Erkjenner siktede å ha begått lovbruddet?

Fra STRASAK hentet vi ut følgende opplysninger: Hvilken fase er saken i? Hva er avgjørelseskoden i STRASAK?

-
11. Den observante leser vil se at totaltallet varierer i tabellene. I de tabellene der vi ser på totalt antall saker kodet, tar vi utgangspunkt i alle sakene vi kodet. Når vi presenterer statistikk over oppklaringsprosenter, tar vi kun utgangspunkt i de sakene som enten er loggført som «oppklart» eller «ikke oppklart» i STRASAK.
 12. BL står for basisløsningssystem, og er politiets elektroniske saksbehandlingssystem. I BL registreres de opplysninger som er nødvendige ved behandlingen av en straffesak, helt fra en sak er anmeldt til den er avsluttet. Alle opplysninger tjenestemennene produserer i tilknytning til saken, skal registres i BL. Det gjelder for eksempel anmeldelse, rapport om avhør eller innsending av anmodning om analyse av biologisk materiale.
 13. PAL står for politiets analyse- og ledelsesverktøy. Det er et søkeverktøy.
 14. STRASAK er politiets straffesaksregister. STRASAK er et register for behandling av straffesaker, og fungerer som en straffesaksjournal i form av registrering og oppfølging av anmeldelser og undersøkelsessaker, som savnede personer og mistenkelige dødsfall. STRASAK gir en oversikt over straffesakene ved at det oppgis både saksbevegelser og hvor saken befinner seg frem til saken er endelig/rettskraftig. Registeret skal gi en oversikt over og kontroll av saksgangen og saksavviklingen for alle straffesaker.
 15. eDNA er navnet på DNA-registeret.
 16. Innsendte spor resulterer ikke alltid i en DNA-profil. Dette kan for eksempel skyldes at prøven ikke inneholdt biologisk materiale.

I denne artikkelen benytter vi oss i tillegg av sitater fra anmeldelser og avhør vi har hatt tilgang til i BL, for å illustrere poeng og understøtte statistikken.

Vår motivasjon med denne undersøkelsen er todelt. For det første ønsker vi å tilveiebringe empiri som kan svare på det relativt enkle spørsmålet: Hvilken effekt har DNA på oppklaringsprosenten i vinningsaker? For å besvare dette hadde vi ikke behovd å registrere alle opplysningene vi har gjengitt ovenfor, kun om det foreligger DNA-profil i saken eller ikke, og om saken er oppklart eller ikke. Vi har imidlertid ambisjoner om i tillegg å åpne den «sorte boksen» som politietterforskning er (Latour, 1999), og ikke bare fokusere på input (DNA-profil eller ikke) og output (oppklart/ikke oppklart), men også det som skjer før og imellom disse to stadiene i etterforskningen. Antall saker med DNA-profil og oppklaringsprosenter gir en indikasjon på effekt, men sier lite eller ingenting om hvilken rolle DNA har spilt. Oss bekjent er det ingen andre som har gjort en tilsvarende omfattende studie i norske politiregistre. Arbeidet kan derfor ses som politivitenskapelig nybrottsarbeid, og datainnsamlingen har vært både en spennende og en svært krevende prosess. Det siste skyldes i hovedsak at registrene i liten grad er egnet for forskning og analyse, og at svært mye av kodingen måtte foregå ved at vi manuelt gikk inn i hver enkelt straffesak og lette oss frem til opplysningene. Dette var tidkrevende, men vi endte opp med et svært rikt datamateriale som vi i det følgende vil presentere noen av hovedfunnene fra.

DNAS EFFEKT PÅ OPPKLARINGSPROSENTEN

Oppklaringsprosenten¹⁷ for alle de utvalgte tyverisakene i de ni utvalgte politidistriktene i tidsperioden 2009–2011 var på 9 % (Dahl & Lomell, 2013). Dette innbefatter både de sakene der politiet ikke sendte inn anmodning om DNA-analyse, og de sakene der politiet sendte inn slik anmodning. Til sammen utgjør dette 30 729 straffesaker.

Oslo, det største politidistriktet, hadde den laveste oppklaringsprosenten, samtidig som de hadde flest saker. De minste politidistriktene (Vest-Oppland, Nordmøre og Romsdal, Midtre Hålogaland og Vest-Finnmark) hadde høyest oppklaringsprosent og færrest saker. Man kan derfor si at Oslo har bidratt til at oppklaringsprosenten totalt ble lav.

Men hva så med de sakene vi kodet, det vil si de sakene der politiet sendte inn anmodning om DNA-analyse? Tabellen nedenfor viser oppklaringsprosenten i de utvalgte tyverisakene hvor politiet sendte inn anmodning om DNA-analyse til FHI, fordelt på om analysen resulterte i DNA-profil eller ikke.

17. Oppklaringsprosenten angir forholdet mellom antall saker som er avgjort med en kode som teller som oppklart i STRASAK, og summen av alle avgjorte saker. En del av de sakene vi kodet var fortsatt ikke avgjort, og de er derfor ikke talt med i de tabellene der oppklaringsprosenter fra vår registeranalyse angis.

TABELL 1. OPPKLARINGSPROSENTER VED DNA-PROFIL / INGEN PROFIL

	Oppklart	Ikke oppklart	Antall
Ingen profil	13 %	87 %	792
DNA-profil	44 %	56 %	417
Totalt	24 %	76 %	1209

I den øverste raden ser vi at oppklaringsprosenten i saker hvor det ble sendt inn anmodning om DNA-analyse, men der analysen ikke resulterte i noen profil, 792 i alt, var på 13 %. Disse sakene har altså høyere oppklaringsprosent enn den totale oppklaringsprosenten (9 %, som inkluderer alle de sakene der politiet ikke sender inn anmodning om DNA-analyse). Dette tyder på at sakene vi har kodet, ikke er helt representative for alle tyverisakene. Sannsynligvis skyldes dette at tyverisakene der det sendes inn anmodning om DNA-analyse, er noe mer omfattende og alvorlige enn saker der det ikke sendes inn anmodning. Videre har det i alle de sakene vi undersøkte blitt foretatt en åstedsundersøkelse, noe som har økt sannsynligheten for at også andre tekniske spor har blitt samlet, noe som igjen øker sannsynligheten for oppklaring.

I saker med DNA-profil, 417 i alt, ser vi at oppklaringsprosenten øker betraktelig; disse sakene har en oppklaringsprosent på 44 %. Dette er altså alle saker i vårt materiale der det foreligger en DNA-profil, uavhengig av om den treffer mot en personprofil i noen av DNA-registrene. Allerede på dette stadiet ser vi altså en klar økning i oppklaringsprosenten. Vi skal i det følgende se nærmere på sakene med DNA-profil og hvilke oppklaringsprosenter vi finner når vi ser nærmere på hvilket resultat man fikk av ulike treff i DNA-registrene.

Oppklaringsprosenter ved ulike treff mot DNA-registeret

TABELL2. OPPKLARINGSPROSENTER VED ULIKE SØK/TREFF MOT DNA-REGISTRENE

	Oppklart	Ikke oppklart	Antall
DNA-profil lagt i sporregisteret, ingen treff	7 %	93 %	150
DNA-profil lagt i sporregisteret, treff mot andre spor i sporregisteret	15 %	85 %	48
DNA-profil lagt i sporregisteret, treff mot etterforskningsregisteret	62 %	38 %	60
DNA-profil lagt i sporregisteret, treff mot id-registeret	81 %	19 %	147
DNA-profil, identifikasjon hos FHI	75 %	25 %	12
Totalt	44 %	56 %	417

I de sakene der DNA-profilen ble lagt i sporregisteret, men der søket ikke resulterte i treff mot verken spor-, etterforsknings- eller id-registeret, 150 saker, var oppklaringsprosenten kun på 7 %. Disse sakene har like lav oppklaringsprosent som alle de utvalgte tyverisakene, noe som øker representativiteten av vårt materiale, men som også viser at en DNA-profil i seg selv ikke øker

oppklaringsprosenten. Selv om det eksisterer DNA-spor fra et åsted, vil sakene uten treff kunne kategoriseres som lovbrudd som det er så godt som umulig å oppklare (jf. Eck i Knutsson, 2013). Disse sakene kan imidlertid oppklares på et senere tidspunkt hvis gjerningspersonen identifiseres i en annen sak og personprofilen legges i enten etterforsknings- eller id-registeret.

I 48 av sakene fikk imidlertid Kripos såkalte spor-mot-spor-treff (rad 2). Det vil si at DNA-profilen fra åstedet treffer mot andre DNA-profiler i sporregisteret, men altså ingen treff mot navngitte personer. Disse treffene indikerer at samme gjerningsperson står bak lovbruddene, men vedkommende er foreløpig ikke identifisert. I disse sakene var oppklaringsprosenten høyere enn den generelle oppklaringsprosenten, 15 %. Disse sakene kan dermed kategoriseres som lovbrudd som er mulige å oppklare, men som fordrer et mer eller mindre omfattende etterforskningsarbeid (jf. Eck i Knutsson, 2013). Dette understreker at et treff mellom to DNA-spor øker sannsynligheten for oppklaring.

De neste tre radene viser saker hvor politiet får et treff mellom spor fra et åsted og en navngitt person. DNA-treff fungerer i disse sakene som et «taust vitne» eller en virtuell line-up som etablerer en link mellom en person og et åsted. Det er i saker hvor DNA fungerer som et slikt «taust vitne», at vi finner de høyeste oppklaringsprosentene, og sammenlignet med en oppklaringsprosent på 9 %, som var utgangspunktet, er oppklaringsprosentene med treff imponerende. De høyeste oppklaringsprosentene finner vi i de sakene der Kripos får treff enten mot etterforskningsregisteret¹⁸, med 62 % oppklaring, eller id-registeret¹⁹, med 81 % oppklaring. Selv om disse treffene kommer på et langt senere tidspunkt enn øyenvitner som observerer en person på åstedet, så bidrar de til å identifisere gjerningspersoner politiet ikke ville hatt kjennskap til uten dette «tause vitnet» eller virtuelle line-up-en. Dette indikerer at vinningsaker med biologiske spor fra åsted som får et treff mot et personregister, kan kategoriseres som lovbrudd som bare krever mer eller mindre rutinemessige tiltak for å bli oppklart (jf. Eck i Knutsson, 2013), og at det ikke er avgjørende for oppklaring i disse sakene at noen tas på fersk gjerning, slik tidligere forskning har vist.

I 12 saker skjer identifikasjonen hos FHI. Det betyr at DNA-profilen ikke legges i sporregisteret for søk mot de øvrige registrene, men FHI foretar en manuell sammenligning av en sporprøve og en personprøve av mistenkte som er sendt inn i samme sak. Dette er saker der politiet allerede har en mistenkt som de har tatt en personprøve av, og det sier seg selv at oppklaringsprosenten dermed blir høy; 75 %.

Oppsummert viser tabellen ovenfor at i saker der DNA-profilen fra åstedet treffer mot enten etterforsknings- eller id-registeret, blir oppklaringsprosenten svært høy. Det er også verd å merke seg at i hele 147 av de 417 sakene med

18. 60 saker i alt. I 16 av disse sakene får Kripos i tillegg spor-mot-spor-treff

19. 147 saker i alt. I 16 av disse sakene får Kripos i tillegg spor-mot-spor-treff, og i 3 saker får de treff både mot spor- og etterforskningsregisteret.

DNA-profil, det vil si i over en tredjedel av sakene, får Kripos treff mot id-registeret. Dette er et overraskende høyt tall. Vi hadde regnet med at siden id-registeret var under oppbygging i undersøkelsesperioden og adgangen til registrering derfor ikke var utnyttet fullt ut, ville vi ikke finne så mange treff mot dette registeret.

Oppklaringsprosentene i tabellen ovenfor indikerer at treff i ett av DNA-registrene øker sjansene for oppklaring. Samtidig kan det ikke utelukkes at det er andre forhold ved disse sakene enn treff i DNA-registrene som har påvirket oppklaringsprosenten. Som vi så innledningsvis, viser tidligere forskning at saker der det er en mistenkt ved gjerningsøyeblikket, har høyere oppklaringsprosent.

BETYDNINGEN AV KJENT GJERNINGSPERSON

I hver sak kodet vi om det var noen mistenkte ved anmeldelsestidspunktet. Dette ble gjort for å kontrollere mot tidligere forskning som har vist at de lovbrudd som oppklares først og fremst, er de der politiet enten pågriper gjerningspersonen på åstedet, eller der hvor man har øyenvitner som kan identifisere gjerningspersonen (Brodeur, 2010), og at politiet sjelden etterforsker mindre alvorlige lovbrudd uten en mistenkt (Holmberg, 2014, s. 173). Dette har blitt brukt som en forklaring på at det generelt er lav oppklaringsprosent for vinningskriminalitet, da det sjelden er noen vitner til lovbruddet.

Hvis vi ser på alle de sakene vi kodet, både de med og de uten DNA-profil, var det kun i 13 % av sakene, 160 saker, en eller flere mistenkte ved anmeldelsestidspunktet. Disse 160 sakene hadde til gjengjeld høy oppklaringsprosent, 51 %, uavhengig av DNA-profil. I de resterende 87 % av sakene der det ikke var noen mistenkte ved anmeldelsestidspunktet, 1044 saker, var oppklaringsprosenten på 20 %. Disse tallene bekrefter Brodeurs (2010) funn om at saker der det er en mistenkt ved gjerningstidspunktet, har høyere oppklaring enn saker uten mistenkt, uavhengig av DNA.

Styrke mistanke eller identifisere ukjent gjerningsperson

Hvis vi tar utgangspunkt i sakene med treff i DNA-registrene, kan vi undersøke nærmere om treffene bidrar til å styrke mistanken mot en allerede kjent gjerningsperson, eller om de fører til at en hittil ukjent gjerningsperson identifiseres.²⁰

20. I denne tabellen er det flere saker der man både identifiserte en hittil ukjent gjerningsperson og styrket mistanken mot en eller flere kjente etter å ha påvist flere DNA-profiler på åstedet.

TABELL 3. HVA BIDRAR TREFF I DNA-REGISTERET TIL?

	Antall	Oppklaringsprosent
Styrke mistanke	93	71 %
Identifisere ukjent gjerningsperson (cold hit)	168	77 %

Et treff mot enten etterforsknings- eller id-registeret kan bidra til å styrke mistanken mot en eller flere allerede kjente mistenkte i saken, ved at politiet får beskjed om at DNA-profilen fra åstedet matcher DNA-profilen til mistenkte. Dette skjedde i 93 saker. Oppklaringsprosenten i disse 93 sakene var på hele 71 %. Selv om vinningssaker med kjent gjerningsperson hadde høy oppklaringsprosent i utgangspunktet (52 %), ser vi altså at DNA-bevis bidrar til å øke oppklaringsprosenten ytterligere, sannsynligvis ved at DNA-bevis styrker saken mot mistenkte og øker sannsynligheten for fellende dom i retten.

I tabellen ser vi videre at i 168 saker bidro treff i DNA-registeret til å identifisere en hittil ukjent gjerningsperson. Dette er saker som Simon (1991) ville definert som *whodunit*-saker: saker hvor man står uten en mistenkt og ikke vet «hvem gjorde det». Denne typen treff omtaler man gjerne internasjonalt som en «cold hit».²¹ Fra en anmeldelse i en sak som fikk en «cold hit», kan man lese:

Det var blod på glassbiter rundt åpningen i ruten i verandadøren samt blodige fingermerker på dørvrideren på innsiden. Gjerningspersonen hadde tydelig kuttet seg i forbindelse med innbruddet. Det var videre bloddrypp på gulvet flere steder i leiligheten samt på nøkkelen til et pengeskrin som lå inne på et mindre soverom/bod. Det var videre blod på diverse kvitteringer samt på en regnskapsbok som lå i og ved nevnte skrin. Det var tydelig at gjerningspersonen hadde åpnet og rotet i skrinet (...) Vi fant videre to åpnete ølbokser på kjøkkenbenken hvor gjerningspersonen tydelig hadde vært. Pakken disse stammet fra sto like ved det nevnte skrinet.

Det er denne typen treff mange ser på som det store potensialet med DNA i etterforskning: Lovbrudd uten mistenkte ved gjernings- og anmeldelsesøyeblikk, ingen vitner, ofte ingen øvrige spor, og vanligvis ingen øvrig etterforskning før DNA-treffet bidrar til å identifisere gjerningspersonen. Det er da også denne effekten man særlig har håpet på ville inntreffe; at DNA ville øke oppklaringsprosenten ved at flere av sakene med ukjent gjerningsperson ved anmeldelsestidspunktet blir oppklart på grunn av DNA. Dette forutsetter selvfølgelig at personen er registeret i DNA-registeret.

Som vi så tidligere, var det totalt 1044 saker med ukjent gjerningsperson ved anmeldelsestidspunktet i vårt datamateriale, og disse hadde en oppklaringsprosent på 20 %. I de 168 sakene der treff i DNA-registeret bidro til å identifisere

21. Aarlie omtaler det som kaldt treff (2011).

en hittil ukjent potensiell gjerningsperson, var oppklaringsprosenten på hele 77 %. Dette er en kraftig økning.

Det er interessant å merke seg at litt under halvparten av de som ble identifisert i disse sakene, ble lagt i DNA-registeret før det ble utvidet i 2008. Dette indikerer at treffet er mot det politiet gjerne omtaler som «gamle kjenninger». Videre er en fjerdedel av sakene treff mot etterforskningsregisteret. Dette indikerer på sin side verdien av å ta personprøve av mistenkte i straffesaker for å se om DNA-profilen treffer mot andre saker i sporregisteret.

I sum ser vi at oppklaringsprosenten øker betraktelig ved treff i et av DNA-registrene, særlig i *whodunit*-saker med ukjent gjerningsperson ved anmeldelsestidspunktet. Det er også interessant å se at treffene oftere bidro til å identifisere en hittil ukjent gjerningsperson enn å styrke mistanken mot en kjent gjerningsperson. Dette bidrar til å styrke hypotesen om at DNA øker oppklaringsprosenten, og at økningen oftest skjer i saker der det er ukjent gjerningsperson ved anmeldelsestidspunktet.

I tillegg til å knytte en person til en straffbar handling kan DNA-bevis være egnet til å utelukke en person fra mistanke. Når politiet har bedt om et DNA-søk, kan politiet også få beskjed om at DNA-profilen *ikke* matcher DNA-profilen til mistenkte. I 47 av sakene vi kodet, bidro DNA til å svekke mistanken mot en eller flere personer. I 13 av de 47 sakene fikk man både svekket mistanken mot en og ny mistanke mot en hittil ukjent gjerningsperson, og i 7 av sakene fikk man samtidig styrket mistanken mot en annen kjent mistenkt. I alle disse 47 sakene kan man si at DNA bidro til å hindre at en uskyldig ble tiltalt og/eller dømt for forholdet.

BRUK AV DNA I AVHØR OG BETYDNINGEN AV TILSTÅELSER

Som vi var inne på innledningsvis, har tidligere forskning vist at tilståelser øker oppklaringsprosenten, og at DNA-bevis bidrar til å øke sannsynligheten for at siktede tilstår forholdet. Vi skal nå se nærmere på om dette også kan gjenfinnes i vår undersøkelse.

Vårt materiale bekrefter tidligere forskning som viser høyere oppklaring i de sakene der den siktede tilstår lovbruddet, særlig når det gjelder mindre alvorlig kriminalitet (Brodeur, 2010). I de sakene der mistenkte erkjenner forholdet (115 i alt), er det en oppklaringsprosent på hele 97 %. I drøye halvparten av disse sakene (69) foreligger det DNA-profil, og da er oppklaringsprosenten den samme, 97 %. I 46 av sakene der mistenkte erkjenner forholdet, foreligger det ingen DNA-profil, men oppklaringsprosenten er allikevel høy, hele 96 %. Disse tallene indikerer at det at mistenkte erkjenner forholdet, har stor betydning for om saken oppklares, uavhengig av om det foreligger DNA-profil i saken. Denne effekten forutsetter selvfølgelig at man har en mistenkt å avhøre.

I de sakene der siktede nekter straffeskyld (183 i alt) er det en oppklaringsprosent på 60 %. Dette er betraktelig lavere enn i de sakene der siktede innrømmer skyld, men fortsatt høy. Interessant nok ser ikke DNA ut til å påvirke oppklaringsprosenten i disse sakene. I de sakene der siktede nekter straffeskyld, men der det foreligger DNA-profil (90 saker), er oppklaringsprosenten 61 %. I de sakene der det *ikke* foreligger DNA-profil (93 saker), er oppklaringsprosenten 59 %. Dette er svært små forskjeller, og det indikerer at DNA-beviset har liten kraft i møte med en siktet som nekter straffeskyld.

Vi skal i det følgende se nærmere på de sakene der politiet har fått et DNA-treff, for å se hvordan DNA-beviset ble brukt av politiet i avhør og resultatet av dette. I en rekke saker fant vi at når politiet hadde en mistenkt ved anmeldelsestidspunktet, ble vedkommende kun avhørt *før* resultatet av DNA-analysen forelå, før et eventuelt DNA-treff. Dette kan skyldes at saken noen ganger ble oppklart før politiet mottok en treffrapport. I andre saker var det vanskelig for oss å forstå hvorfor mistenkte ikke ble avhørt, selv om det kunne gå lang tid fra politiet gjennomførte en åstedsundersøkelse til de fikk tilbakemelding om eventuelt treff.

I de vinningssakene hvor det forelå en DNA-profil, og siktede ble avhørt *etter* at politiet hadde mottatt treffrapport fra Kripos (115 saker i alt), innrømte omkring halvparten å ha begått lovbruddet. Av disse sakene er hele 96 % av oppklart. I flere saker erkjenner siktede straffeskyld når han/hun blir konfrontert med DNA-bevis. På samme måte som i Machado og Prainsack (2012) sin studie tilstår siktede når DNA-bevis presenteres. Her følger et eksempel hentet fra en avhørsrapport, hvor siktede i videre i avhøret forteller i detalj om innbruddet:

Siktete blir bedt om å forklare seg vedrørende grovt tyveri fra bolighus på [...]. Siktete sier han husker denne saken godt. Han er avhørt om denne saken tidligere, og han har nektet på saken. Han er gjort kjent med at hans DNA-profil er funnet på stedet. Siktete erkjenner at det var han som gjorde dette innbruddet.

Vi så flere eksempler på at DNA-bevis bidro til at siktede erkjente forholdet. I avhørsrapportene kunne vi se at det å bli konfrontert med DNA-bevis i avhør kan ha så stor innvirkning på noen at de erkjenner lovbrudd selv om de hevder at de ikke kan huske å ha begått det. I en sak fikk politiet en «cold hit», og i avhør med siktede står det:

Siktete sier han ikke husker noe fra det anmeldte forholdet. Navnene på de fornærmede er heller ikke kjent for siktede. Han innrømmer å ha begått en del innbrudd før han startet soning høsten 2009. Siktete sier han ikke husker noe fra dette innbruddet. Siden det er funnet hans DNA på åstedet ser han det som sannsynlig at han har utført innbruddet, men er usikker i forhold til straffeskyld for dette.

Som Machado og Prainsack (2012) finner vi også at noen mistenkte anser DNA som en «sannhetsmaskin» (jf. Lynch m.fl., 2008), og at når de forelegges DNA-bevis, er det ingen grunn til å hevde sin uskyld – uavhengig om de husker å ha begått lovbruddet eller ei. I avhørene vi har lest, finner vi i flere av sakene at siktede tilstår når han får vite at politiet har funnet hans DNA-profil på åstedet. Her er et eksempel hentet fra en avhørsrapport:

Siktede kan ikke huske at han har gjort disse forholdene. Hadde han husket at han hadde gjort dem så ville han tilstå dem slik at han kunne legge disse sakene bak seg. Det er helt sikkert på grunn av rus at han ikke kan huske noe av hendelsene. Når det gjelder tidligere forhold han har gjort så har han stort sett vært i stand til å huske det som han har gjort. Siktede er igjen blitt gjort kjent med DNA-resultatene og godtar at han kan knyttes til overnevnte saker. Han er mer enn villig til å gjøre opp for seg. Siktede vet at DNA er et sikkert bevis og må bare ta på seg skylda for overnevnte saker.

I en annen sak finner vi en lignende tilståelse, hvor mistenkte forklarte at han verken husker selve hendelsene eller at han har hatt noe av det aktuelle tyvegodsset i sin besittelse. «*Han understreket at han ikke kunne huske noe av dette. Derimot ser mistenkte det som meget sannsynlig at han er den rette mannen. Han har gjort slike ting tidligere og da politiet har DNA-bevis oppfatter han dette som overbevisende.*» Dette underbygges også i intervjuer med politietterforskere som hevder at DNA er et sterkt bevis, og en etterforsker går så langt som å si at DNA gir «oppklaring og tilståelser bare i kraft av at det finnes som metode» (Dahl & Lomell, 2013, s. 58–59).

I den andre halvparten av vinnings saker hvor det foreligger en DNA-profil og siktede blir avhørt etter at politiet har mottatt rapport fra FHI, erkjenner siktede ikke straffeskyld. Av disse sakene er likevel 64 % av sakene oppklart. Dette viser at noen flere saker med DNA-bevis henlegges når siktede nekter straffeskyld, men det viser samtidig at et flertall av disse sakene oppklares.

I 22 % (26 saker) av vinnings sakene hvor siktede blir avhørt etter at det foreligger en treffrapport, er det ikke gjengitt i rapporten fra avhøret at mistenkte har blitt konfrontert med DNA-beviset i avhøret. Selv om siktede ikke blir konfrontert med DNA-bevis, så er 77 % av disse sakene oppklart. I de sakene hvor siktede blir avhørt etter at politiet har mottatt treffrapport og mistenkte blir konfrontert med DNA-bevis (89 saker), er oppklaringsprosenten ikke bemerkelsesverdig mye høyere enn sakene hvor siktede ikke blir konfrontert med DNA-funnet, nemlig 80 %.

Det som synes å ha innvirkning på oppklaringsprosenten er hvorvidt siktede presenterer en alternativ forklaring på hvorfor DNA-profilen er funnet på åstedet. I de 47 saker hvor siktede *ikke* kommer med en slik alternativ forklaring på DNA-treffet, er oppklaringsprosenten på 94 %.

I de 17 sakene hvor siktede presenterer en alternativ forklaring på DNA-treffet, er oppklaringsprosenten på 65 %, fortsatt høy, men lavere enn i de andre sakene. Her er et eksempel på dette hentet fra et avhør:

Mistenkte ble gjort kjent med at det er gjort funn av hans DNA i leiligheten tilhørende [...]. Han ble bedt om å redegjøre for dette. Mistenkte forklarte at han ruset seg en del med [...] på denne tiden, og at han stadig var innom leiligheten hans. Det er derfor ikke rart at det er gjort funn av hans DNA. I denne leiligheten har han både satt sprøyter og skrudd på diverse ting.

I et annet avhør som gjelder grovt tyveri fra bil, hevder siktede i avhøret at årsaken til at politiet fant hans DNA-profil i en sigarettneip i bilen var at han muligens hadde gått forbi og knipset sneipen inn gjennom et åpent bilvindu.

I Dahl og Lomell (2013) forklarer en etterforsker hvordan han ikke ville nevnt eventuelle DNA-funn i begynnelsen av et avhør, men forsøke å få mistenkte til å forklare seg og konfrontere mistenkte med om han/hun kan ha vært på et åsted. Skulle vedkommende benekte, ville etterforskeren ha benyttet DNA-sporet som et ess i ermet.

Oppsummert så får vi i vår undersøkelse bekreftet at det at vitner har observert gjerningspersonen, øker sannsynligheten for oppklaring. Tilståelser likeså. Allikevel bidrar ikke disse funnene til å så tvil om at DNA-bevis i seg selv bidrar til å øke oppklaringsprosenten i de tyverisakene vi har undersøkt. Økningen i oppklaringsprosenten er stor, til dels dramatisk. Vi vil i den avsluttende delen komme inn på hvorfor denne gode nyheten allikevel ikke vil påvirke oppklaringsprosenten i vinningsaker, slik politikerne og Riksrevisjonen hadde forventet.

STOR EFFEKT, SMÅ KONSEKVENSER

Det er utvilsomt mange positive konsekvenser ved bruk av DNA-bevis i strafferettspleien. Politiet kan finne biologiske spor i saker hvor det ellers ikke finnes verken andre tekniske spor eller vitneobservasjoner. Vår undersøkelse har vist at DNA-bevis bidrar til å identifisere flere gjerningspersoner og øke oppklaringsprosenten.

Den gode nyheten er derfor at det ikke er noen tvil om at når politiet sikrer biologiske spor og får en profil, har DNA en positiv effekt på oppklaringsprosenten. Den generelle oppklaringsprosenten for de utvalgte vinningslovbruddene i de utvalgte politidistriktene i perioden var på 9 %. I de sakene der det forelå en DNA-profil, økte oppklaringsprosenten til hele 43 %. Denne økningen i oppklaringsprosent er så stor at det er liten tvil om at DNA påvirker oppklaringsprosenten. Dette blir enda tydeligere når vi tar utgangspunkt i de sakene hvor et sikret biologisk spor resulterer i en DNA-profil som igjen resulterer i

et treff mot et av DNA-registrene. I saker hvor det er treff mot identitetsregisteret er oppklaringsprosenten på utrolige 81 %.

Når gjerningspersonen er kjent allerede på anmeldelsestidspunktet, ser vi en økt oppklaringsprosent, uavhengig av DNA-bevis. Oppklaringsprosenten var imidlertid høyere hvis det i tillegg forelå en DNA-profil som styrket mistanken.

Når det gjaldt tilståelser, fikk vi bekreftet det tidligere forskning ikke overraskende har vist: Tilståelser gir svært høy oppklaringsprosent. Dette fant vi både i saker med og uten DNA-bevis. Hvis siktede nektet straffeskyld, ble oppklaringsprosenten lavere, og her fant vi ikke noen effekt av DNA-bevis på oppklaringsprosenten.

Hva er så den dårlige nyheten? Den dårlige nyheten er at saker hvor politiet sender inn anmodning om analyse av biologiske spor – med andre ord vårt datamateriale – utgjør en forsvinnende liten del av det totale antallet vinningsaker. Vår undersøkelse dokumenterer at politiet sendte inn anmodning om DNA-analyse i en svært liten andel av de utvalgte vinningslovbruddene. I de undersøkte distriktene sendte politiet inn anmodning om DNA-analyse i kun 4 % av de utvalgte vinningssakene i perioden. De sakene som resulterte i en DNA-profil, utgjorde kun litt over 1 % av de utvalgte vinningssakene. Nærmere halvparten av disse ble oppklart. Antallet oppklarte saker med DNA-profil utgjorde dermed kun 0,5 % av alle de utvalgte vinningssakene. Tilsvarende resultater ga en britisk studie (Home Office, 2006), noe som tyder på at norsk politi ligger på omtrent samme nivå som britisk politi når det gjelder hvor ofte de sikrer biologiske spor.

I vår undersøkelse fant vi at det var forskjeller mellom lovbruddstypene når det gjaldt i hvilken grad politiet sendte inn anmodning om DNA-analyser. Grove tyverier hadde større andel innsendte anmodninger enn simple tyverier (5 % mot 1 %). Grovt tyveri fra villa hadde den største andelen innsendte spor (15 %), høyere enn for grovt tyveri fra leilighet (6 %) og grovt tyveri fra motorkjøretøy (2 %). Det var også forskjeller mellom politidistriktene. Vest-Oppland og Nordmøre og Romsdal utmerket seg positivt ved at de oftere enn de andre distriktene sikret biologiske spor i vinningssaker. Oslo sikret biologiske spor sjeldnere enn de andre politidistriktene. Oslo fikk derimot høyere uttelling på oppklaringsprosenten når det forelå DNA-profil i saken enn de andre distriktene (Dahl & Lomell, 2013).

Den lave andelen saker med DNA-profil innebærer at uansett hvor høy oppklaringsprosenten er i vinningssaker med DNA-profil, vil ikke disse høye oppklaringsprosentene kunne påvirke den generelle oppklaringsprosenten slik det var forventet, så lenge DNA ikke brukes i betraktelig flere vinningssaker.

At så få av anmeldelsene resulterer i innsending av sporprøver til FHI, til tross for at antallet innsendte prøver økte i perioden, gjør det nærliggende å rette

søkelyset på politiets praksis knyttet til åstedsundersøkelser og sporsikring i hverdagskriminalitetssaker. Her har vi funnet flere forbedringspunkter.

For at DNA skal kunne bidra bedre til oppklaring av straffesaker er det tre viktige forutsetninger som må være til stede:

- Åstedet må undersøkes av politiet.
- Politiet må sikre biologiske spor.
- De biologiske sporene må være av en slik kvalitet at de resulterer i en DNA-profil.

På alle disse områdene ligger det et forbedringspotensial for politiet som kan gjøre bruken av DNA i vinningsaker mer omfattende og effektiv. Våre tall viser at antall anmeldelser som fører til åstedsundersøkelser, varierer noe, men gjennomgående har politiet et stort forbedringspotensial på dette området. Det finnes per i dag ingen tallmessig oversikt over hvor mange åstedsundersøkelser politiet gjennomfører, men basert på vår evaluering av DNA-reformen (Dahl & Lomell, 2013) er vi ikke i tvil om at det ligger et uutnyttet potensial på dette området. Potensialet ligger både i prosessen rundt åstedsundersøkelser og sikring av biologiske spor. Så lenge åstedsundersøkelser og sporsikring er overlatt til generalisten i hverdagskriminalitetssakene, er det denne gruppen det må satses mest på, både når det gjelder ressurstildeling, opplæring og oppfølging.

LITTERATURLISTE

- Aarli, R. (2011). *DNA-bevis: Rettssikkerhet ved bruk av DNA-sakkyndighet i kampen mot kriminalitet*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Baskin, D., & Sommers, I. (2011). Solving residential burglaries in the United States: The impact of forensic evidence on case outcomes. *International Journal of Police Science & Management*, 13(1), 70–86. doi: 10.1350/ijps.2011.13.1.224
- Bieber, F. R. (2006). Turning base hits into earned runs: Improving the effectiveness of forensic DNA data bank programs. *Journal of Law, Medicine & Ethics*, 34(2), 222–233. doi: 10.1111/j.1748-720X.2006.00029.x
- Brodeur, J.-P. (2010). *The policing web*. Oxford: Oxford University Press. doi:10.1093/acprof:oso/9780199740598.001.0001
- Brodeur, J.-P. (2011). *The policing web*. New York: Oxford University Press ; published to Oxford Scholarship Online.
- Dahl, J. Y. (2009). *DNA – det sikreste av det sikre eller...? En sosiologiske studie av usikkerheter knyttet til bruk av DNA i strafferettspleien*. PhD, NTNU, Trondheim.
- Dahl, J. Y., & Lomell, H. M. (2009). Tallenes tale: Bruk av statistikk i den kriminalpolitiske offentligheten. *Sosiologi i dag*, 39(3), 69–93.
- Dahl, J. Y., & Lomell, H. M. (2013). *Fra spor til dom : En evaluering av DNA-reformen* (PHS forskning, 2013:2). Oslo: Politihøgskolen.
- Deslauriers-Varin, N., Lussier, P., & St-Yves, M. (2011). Confessing their crime: Factors influencing the offender's decision to confess to the police. *Justice Quarterly*, 28(1), 113–145. doi: 10.1080/07418820903218966
- Gudjonsson, G. H., & Bownes, I. (1992). The reasons why suspects confess during custodial interrogation: Data for Northern Ireland. *Medicine, Science, and the Law*, 32(3), 204–212.
- Holmberg, L. (2014). Hva gjør politiet? I P. Larsson, H. O. I. Gundhus & R. Granér (Red.), *Innføring i politivitenskap* (s. 153–177). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

- Home Office (2006). *DNA Expansion Programme 2000–2005: Reporting Achievement*. London: Great Britain Home Office, Forensic Science and Pathology Unit.
- Knutsson, J. (2013). *Måling av effektivitet i etterforskning: delrapport i «Etterforskningsprosjektet»* (PHS Forskning, 2013:3). Oslo: Politihøgskolen.
- Koper, C. S., Lum, C., & Willis, J. J. (2014). Optimizing the use of technology in policing: Results and implications from a multi-site study of the social, organizational, and behavioural aspects of implementing police technologies. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 8(2), 212–221. doi: 10.1093/police/pau015
- Latour, B. (1999). *Pandora's hope : essays on the reality of science studies*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Ludwig, A., & Fraser, J. (2014). Effective use of forensic science in volume crime investigations: Identifying recurring themes in the literature. *Science & Justice*, 54(1), 81–88. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.scijus.2013.09.006>
- Lynch, M. (2013). Science, truth, and forensic cultures: The exceptional legal status of DNA evidence. *Studies in history and philosophy of science*, 60–70. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.shpsc.2012.09.008>
- Lynch, M., Cole, S. A., McNally, R., & Jordan, K. (2008). *Truth machine: the contentious history of DNA fingerprinting*. Chicago: University of Chicago Press.
- Machado, H., & Prainsack, B. (2012). *Tracing technologies: Prisoners' views in the era of CSI*. Farnham: Ashgate.
- Manning, P. K. (1992). Information technologies and the police. I M. Tonry & N. Morris (Red.), *Modern policing* (Vol. 15). Chicago: The University of Chicago Press.
- Marx, G. T. (1995). The engineering of social control : The search for the silver bullet. I J. Hagan & R. D. Peterson (Red.), *Crime and inequality*. Stanford: Stanford University Press.
- McCartney, C. (2006). *Forensic identification and criminal justice: Forensic science, justice, and risk*. Cullompton: Willan. doi: <http://dx.doi.org/10.4324/9781843926085>
- Moston, S., Stephenson, G. M., & Williamson, T. M. (1992). The effects of case characteristics on suspect behaviour during police questioning. (Great Britain). *British Journal of Criminology*, 32(1), 23–40.
- NOU 1981:35. (1982). *Politiets rolle i samfunnet* (Norges Offentlige Utredninger: 35). Oslo: Universitetsforlaget.
- Riksrevisjonens undersøkelse av politiets arbeid med vinningskriminalitet*. (2012). (Dokument 3:6 (2011–2012)). Oslo: Riksrevisjonen.
- Roman, J., Reid, S., Chalfin, A., & Knight, C. (2009). The DNA field experiment: A randomized trial of the cost-effectiveness of using DNA to solve property crimes. *Journal of Experimental Criminology*, 5(4), 345–369. doi: 10.1007/s11292-009-9086-4
- Sigurdsson, J. F., & Gudjonsson, G. H. (1994). Alcohol and drug intoxication during police interrogation and the reasons why suspects confess to the police. *Addiction*, 89(8), 985–997. doi: 10.1111/j.1360-0443.1994.tb03358.x
- Simon, D. (1991). *Homicide: A year on the Killing Streets*. Boston: Houghton Mifflin.
- Tilley, N., Robinson, A., & Burrows, J. (2007). The investigation of high-volume crime. I T. Newburn, T. Williamson & A. Wright (Red.), *Handbook of criminal investigation* (s. 226–255). Cullompton: Willan publishing.
- Vrij, A. (2003). We will protect your wife and child, but only if you confess. I P. J. v. Koppen & S. Penrod (Red.), *Adversarial versus inquisitorial justice: Psychological perspectives on criminal justice systems* (Vol. 17). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Williams, R., & Johnson, P. (2008). *Genetic policing: The use of DNA in criminal investigations*. Cullompton: Willan Publishing.